

Mit, identitet i etničke granice

Apstrakt

Mit predstavlja narativ nastao na određenom istorijskom događaju, koji se sastoji kako od objektivnih činjenica, tako i od fiktivnih elemenata. Ovaj fenomen ima značajnu društvenu i političku ulogu, i predstavlja konstitutivni deo etničkog i nacionalnog identiteta. Jedna od osnovnih funkcija mita jeste njegova uloga u jačanju veza unutar jedne etničke ili nacionalne zajednice, i, istovremeno, uspostavljanju granica između te i drugih zajednica. Društvena i politička moć koju poseduju pojedini istorijski mitovi posebno dolazi do izražaja u periodima bezbednosnih kriza, kada ovi narativi postaju značajan deo etničkih mobilizacija. Istorijski događaji, otelotvoreni u mitovima, su jedno od najmoćnijih „oružja“ koja se koriste od strane elita za manipulaciju emocijama masa, kao i za generisanje i kontrolu procesa etničke mobilizacije. Članovi političkih elita koji mogu da ožive mit mogu i da mobilišu ljude, isključe one koji ne pripadaju grupi, prikriju određena sećanja, uspostave solidarnost i učvrste hijerarhiju statusa i vrednosti.

Ključne reči: mit, zajednica, etnički/nacionalni identitet, istorija, etnička granica, etnička mobilizacija

Uvod

Mitovi predstavljaju neizostavne delove istorija, kultura, društava i politika velikog broja savremenih etničkih i nacionalnih zajednica širom sveta. Ovi realno-fiktivni elementi nastali na stvarnim istorijskim događajima, nisu, međutim, samo nadgradnja istorijskih narativa i motivi nacionalno inspirisane poezije i proze; mitovi su mnogo više od toga – oni su izvori kolektivnih sećanja i vezivno tkivo etničkih i nacionalnih zajednica, koji imaju veliki broj značajnih funkcija: mitovi inspirišu kolektivnu akciju; odgovaraju na najvažnija pitanja identiteta; kroz priče o herojima pružaju standarde ponašanja; obećavaju solidarnost i bratstvo; potiskuju osećaje otuđenosti i nesigurnosti; govoreći nam ko smo i odakle

¹ jelena.vukoicic@yahoo.com

smo, mitovi usmeravaju našu aktivnost.² Mit ima samoobnavljajući karakter koji mu omogućava da se neprekidno „vraća“ na društvenu, kulturnu i političku scenu, posebno u kriznim periodima, tokom kojih zajednica prolazi kroz teške trenutke i često se nalazi pred teškim, nekad sudbonosnim odlukama. Mit, kako ističe antropolog Bronislav Malinovski (Bronislav Molinowski), nije „besciljno izlivanje beskorisnih maštarija, nego vredna, veoma značajna kulturna smaga.“³ On predstavlja „nužni deo svake civilizacije i sastavni deo svih kultura.“⁴ Prema mišljenju Saše Nedeljkovića: „Nasuprot uverenjima da je mit survival ranijih evolutivnih faza ljudske svesti koji, u ovoj eri nacionalizma, treba posmatrati isključivo kao deo folklor, sve su brojnija mišljenja da „racionalnost“ i „iracionalnost“, osim toga što nije lako utvrditi gde se jedno završava a drugo počinje, u pogledu odnosa prema mitu nisu opozicija jedno drugom: sposobnost racionalizacije nije obavezno i sposobnost demitologizacije, što implicira da je mit još uvek živ, da nam je još uvek potreban i da još uvek deluje.“⁵

1. Mit, društvo i država

Istorijski narativi većine savremenih društava, iako nastali na realnim činjenicama i događajima, takođe su, vremenom, pretrpeli uticaj brojnih mitova i legendi. Ovi istorijski mitovi, nakon višedecenijskog ili viševekovnog kulturnog oblikovanja, u suštini predstavljaju kombinaciju realnih i fiktivnih elemenata, u kojoj često dominira upravo fikcija. Ova činjenica, međutim, nimalo ne umanjuje njihovu društvenu i političku ulogu; u savremenim društvima mitovi, zapravo, često predstavljaju objašnjenja fenomena u koje neke društvene grupe već veruju.⁶ Funkcija mita, navodi Malinovski, „jeste da ojača tradiciju i da joj pruži veću vrednost i značaj vraćajući je u višu, bolju, nadprirodnu realnost ini-

² Anthony D. Smith, *Myths and Memories of the Nation*, Oxford: Oxford University Press, 1999, pp. 83-84, 88; više o društvenim funkcijama mita pogledati u: Bronislav Malinovski, *Mit, nauka, religija*, Beograd: Prosveta, 1971; Geoffrey Hosking and George Schopflin (eds.), *Myths and Nationhood*, Hurst & Company, London, 1997; Mircea Eliade, *The Myth of the Eternal Return: Cosmos and History*, Penguin, London, 1954; Robert A. Segal (ed.), *Theories of Myths*, Garland, New York, 1996.

³ Bronislav Malinovski, *Mit, nauka, religija*, Beograd: Prosveta, 1971. str. 91.

⁴ Isto, str. 94, 126-127.

⁵ Saša Nedeljković, „Mit, religija i nacionalni identitet: Mitologizacija u Srbiji u periodu nacionalne krize“, *Etnoantropološki problemi n.s.god.1.sv.1*, 2006, str. 155.

⁶ Katarina Milosevic, Misa Stojadinovic, „Contemporary Political Myth Through the Prism of National Identity“, pp. 77-87, *FACTA UNIVERSITATIS, Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History*, Vol 11, No 1, 2012, p. 78.

cijalnih događaja. Mit je, stoga, neizostavni deo svake kulture.⁷ Mit predstavlja poštovanu tradiciju i duboko ukorenjen kulturni pojam koji ima moć reprodukcije, te se, stoga, stalno ponavlja u sadašnjosti. Mitski diskursi nalaze se na mestu „upravljanja značenjima, kojima se kultura proizvodi i održava, prenosi i prima, primenjuje, izlaže, pamti i proučava.”⁸

Istorijski mitovi imaju ključnu ulogu u društvenom pamćenju i nacionalnoj ideologiji velikog broja savremenih društava. Značajna uloga mita u stvaranju kulture i prenosu istorijskih sećanja neminovno dovodi do toga da on postaje jedan od načina na koji kolektiviteti, odnosno, u ovom slučaju, etničke grupe i nacije, uspostavljaju i određuju osnove svog sopstvenog bića, svojih sistema moralnosti i vrednosti. U suštini, mit se više odnosi na percepcije, nego na istorijski potvrđene činjenice, na načine na koje određene zajednice posmatraju pojedine ideje kao normalne i prirodne, a druge kao izopačene i strane. Mit stvara intelektualni i kognitivni monopol tako što pokušava da uspostavi jedinstven način doživljavanja sveta i definisanja pogleda na svet. Da bi zajednica postojala kao zajednica, ovaj monopol je od vitalnog značaja, te, stoga, njeni članovi moraju da prihvate mit kao takav.⁹ Kao što naglašava Entoni D. Smit (Anthony D. Smith): „Mitovi zajednice odnose se na nju i njenu istoriju, i različiti delovi zajednice se tako pronalaze u okviru jednog nacionalnog kruga, jedinstvene orbite zajedničke sigurnosti i sudbine, jasno ograničenog društvenog i teritorijalnog identiteta.”¹⁰

Mitovi konstituišu veoma važne elemente oblikovanja nacionalnog identiteta¹¹, dok mitski identitet nacije zapravo predstavlja objektivizaciju fikcije kao stvarnih karakteristika jednog naroda. Na to ukazuju mnoge savremene teorije etniciteta, jer se nacionalni identitet i nacija, u suštini, zasnivaju na svesti o nekim zajedničkim karakteristikama pripadnika jedne zajednice koje je razlikuju od drugih zajednica, kao što su jezik, rasa, religija, etnos, mentalitet, kultura,

⁷ Bronislaw Malinowski, „Myth in Primitive Psychology”, in *Theories of Myths*, Robert A. Segal (ed.), Garland, New York, 1996, Vol 2., pp. 101, 146.

⁸ George Schopflin, *Nations, Identity, Power: The New Politics of Europe*, London: Hurst & Company, 2000, p. 90.

⁹ George Schopflin, „The Functions of Myth and a Taxonomy of Myths”, in *Myths and Nationhood*, London: Geoffrey Hosking and George Schopflin (eds.), Hurst & Company, 1997, p.19.

¹⁰ Anthony D. Smith, *Myths and Memories of the Nation*, Oxford: Oxford University Press, 1999, p. 88.

¹¹ Više na temu nacionalnog identiteta pogledati u: Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Cambridge: Blackwell Publishers, 1996; Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London and New York, 1991; George Schopflin, *Nations, Identity, Power: The New Politics of Europe*, London: Hurst & Company, 2000; John Armstrong, *Nations before Nationalism*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1982.

mitologija, geografske odlike, itd.¹² Međutim, predstave o identitetu ne nastaju samo na osnovu posebnih identifikatora, kao što su jezik, vera ili kultura, već i u procesima mitizacije osnovnih parametara ljudskog postojanja.¹³ Prema rečima Gordane Đerić: „Brojna su mišljenja da bez obzira na promene nacionalne ideologije mit ostaje osnovno ishodište i obrazac iz kojeg jedan narod crpi predstave o sebi...Suština veze između kolektivnog identiteta i mita jeste u tome što se u mitu navodno čuva ono što je najvažnije za narod, moralni koncept i sama istina o njemu. Drugačije rečeno, mit je bazična naracija ili priča jednog naroda koja opstaje uprkos protoku vremena i promenljivosti ideologija.“¹⁴

Iz značajne uloge koju mit ima u oblikovanju etničkog i nacionalnog identiteta proizilazi i njegov uticaj na stvaranje same nacije i nacionalne države. Kako ističe Edgar Moren (Edgar Moren): „Nacionalna država se ukorenjuje u materijalni osnov zemlje koji podržava i čini njenu teritoriju, a u isto vreme ona tu nalazi svoj mitološki osnov...Mit nije nadgradnja nacije: on je taj koji stvara solidarnost i zajednicu; on je neophodan cement svakog društva, a u složenom društvu jedini protivotrov pojedinačnoj atomizaciji i destruktivnim naletima talasa sukoba.“¹⁵ Moren zaključuje da „...u samogenerišućem obrtanju celine pomoću sastavnih delova i sastavnih delova pomoću celine, mit stvara ono što ga stvara, što će reći samu nacionalnu državu.“¹⁶

Da bi u sebi imali potencijal za izgradnju nacije, mitski narativi moraju da zauzmu značajan deo kolektivnih sećanja članova zajednice, kao i da ponude odgovore na njihove trenutne potrebe.¹⁷ Uverenje u istinitost određenog istorijskog mita, međutim, nije neophodno, zato što njegov pravi cilj „nije da predstavi objektivnu sliku sveta onakvog kakav je, već da izrazi shvatanje čoveka o sebi samom u svetu u kome se nalazi. Mit ne bi trebalo tumačiti kosmološki,

¹² Јован Базић, „Улога косовског мита у обликовању српског националног идентитета“, *Српска политичка мисао*, бр. 4/2012, стр. 253-271, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 254.

¹³ Gordana Đerić, „Mitski aspekti srpskog identiteta“, *Filozofija i društvo*, Beograd, 29-20/2002, str. 253; ovde citirano iz: Јован Базић, „Улога косовског мита у обликовању српског националног идентитета“, *Српска политичка мисао*, бр. 4/2012, стр.253-271, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 254.

¹⁴ Gordana Đerić, *Pr(a)vo lice množine – Kolektivno samopoimanje i predstavljanje: mitovi, karakteri, mentalne mape i stereotipi*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju i P. Beograd: Filip Višnjić, 2005, str. 13-14.

¹⁵ Едгар Морен, „Појам националне државе“, у *Теорија њилијике*, Драган Симеуновић (ур.), Наука и друштво, Београд, 2002, стр. 110-111.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Mary Fulbrook, „Myth-making and National Identity: The Case of the G.D.R.“, in *Myths and Nationhood*, Geoffrey Hosking and George Schopflin (eds.), London: Hurst & Company, 1997, pp. 73-74.

već antropološki ili, još bolje, egzistencijalno.¹⁸ Mit je istinit u smislu da se on poziva na događaje koji su na jedan ili drugi način oblikovali zajednicu i njen društveni poredak kroz stvaranje i konsolidaciju verovanja i normi. U isto vreme, mit prevazilazi istinitost događaja - on nije istoriografija.¹⁹ Funkcija mita, uostalom, nije da pruži 'metafizičku istinu', zato što njegov sadržaj, između ostalog, može da bude iracionalan i neistinit. Njegovo delovanje sastoji se u tome da on obezbeđuje neophodan "lepak" društvene strukture. On predstavlja simbolički iskaz o društvenom poretku, i kao takav učvršćuje društvenu koheziju i funkcionalno zajedništvo, prikazujući i opravdavajući tradicionalni poredak. Mitski diskursi podsećaju zajednicu na njen sopstveni identitet kroz javni proces određivanja i definisanja karakterističnih društvenih normi. Da li ili ne ljudi veruju u iracionalni sadržaj mita, nema važnost, s obzirom na to da simboli mita imaju metaforičku vrednost i ispunjavaju ključne društvene funkcije održavanja datog društvenog poretka²⁰

2. Mit kao mehanizam stvaranja granica između etničkih i nacionalnih zajednica

Mitovi nastali na određenim istorijskim događajima vraćaju u život zajedničko nasleđe i, stoga, imaju fundamentalnu ulogu u procesu određivanja „onoga što jesmo“.²¹ Jačanje odnosa i veza unutar jedne etničke ili nacionalne zajednice, pomoću upotrebe istorijskih mitova, u velikom broju slučajeva, međutim, istovremeno ističe razlike između te i drugih, naročito suprotstavljenih grupa. S obzirom na činjenicu da se svaki oblik identiteta, pa tako i etnički, konstruiše upravo u procesu određivanja razlika između dva ili više kolektiviteta, logično je da mitovi, čija je osnovna funkcija jačanje etniciteta i etničkih veza, postaju granični markeri u okviru društva. Naime, u etnički podeljenim društvima korišćenje mitova gotovo uvek produbljuje postojeće razlike. Iako bi bilo moguće zamisliti i mitove o građanskoj pripadnosti, oni su jako retki. Sa druge strane, mnogo je lakše koristiti etničku pripadnost u svojstvu identifikatora, isključiti pripadnike drugih etničkih grupa, ili ih postaviti u ulogu „drugog“, odnosno

¹⁸ Rudolf Bultman, "New Testament and Mythology", in *Theories of Myths*, Robert A. Segal (ed.), Garland, New York, 1996, Vol.3, p. 38.

¹⁹ Sonja Puntcher Riekmann, "The Myth of European Unity", in *Myths and Nationhood*, Geoffrey Hosking and George Schopflin (eds.), London: Hurst & Company, 1997, pp. 61-62.

²⁰ Joanna Overing, "The Role of Myth: An Anthropological Perspective, or: 'The Reality of the Really Made up'", in *Myths and Nationhood*, Geoffrey Hosking and George Schopflin (eds.), London: Hurst & Company, 1997, p. 7.

²¹ Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Cambridge: Blackwell Publishers, 1996, p. 202.

objekta protiv koga, i zbog koga je mobilizacija neophodna. Ishod ovakve situacije je to da se u okviru jedne etničke grupe ističu mitovi o zajedničkom životu njenih članova čime se, istovremeno, povlači oštra granica prema onima koji ne pripadaju grupi.²²

Postojanje mitova učvršćuje tvrdnje o različitostima, nastale na manje ili više realnim osnovama. Prema mišljenju Pala Kolsto (Pal Kolsto), u nekim slučajevima faktori zbog kojih članovi suprotstavljenih grupa doživljavaju jedni druge kao različite su više 'mitski' nego 'stvarni'. Razlike se ponekad nalaze u 'glavi', odnosno percepciji, pre nego u kulturnim i društvenim karakteristikama. Mitovi omogućavaju članovima grupe da ignorišu očigledne sličnosti, istovremeno pridajući veliki značaj određenim razlikama između sebe i drugih. Ovo, naravno, ne znači da između različitih etničkih zajednica ne postoje objektivne razlike; one svakako postoje, ali se često ne javljaju u tako jasno određenim obrascima, kao što je to slučaj sa kulturnim granicama.²³ „Subjektivnost“ mitskih razlika, inače, može da se pripíše i nekim drugim fenomenima, kao što su, uostalom, etnički i nacionalni identitet, i sama nacija. Ključne i, verovatno, najznačajnije karakteristike nacionalnog identiteta predstavljaju „uverenje u zajedničko poreklo“ kao i „zajedničku sudbinu“, što bi bilo teško podvesti pod pojam „dokazivih“ faktora; ova činjenica, međutim, ni u kom slučaju ne umanjuje njihov značaj i težinu – „doživljaj“ etničkog i nacionalnog identiteta jeste, velikim delom, subjektivna i emocionalna kategorija, i to joj, zapravo, i daje najveću težinu i snagu.

Kako bi mit obavljao funkciju mehanizma stvaranja granica između različitih zajednica, potrebno je da članovi grupe prihvate njegov sadržaj i poruke. Ovakvi, opšteprihvaćeni mitovi, zatim postaju ključni faktori u razlikovanju onih koji pripadaju grupi od onih koji se nalaze izvan nje.²⁴ Ključni značaj mita, stoga, leži u njegovoj ulozi u procesima „stvaranja granica“ i „održavanja granica”.²⁵ Nakon što se „stvore“, granice je neophodno održavati isticanjem posebnosti određene grupe, kao i razlika između nje i drugih, što se postiže kombinovanjem objektivnih činjenica sa mitskim predstavama. Mit naglašava karakterne crte značajnih pojedinaca, ali i čitavih zajednica, u određenim istorijskim periodima; glorifikuje ključne događaje iz nacionalnih istorija; dodatno pooštava granice između hrabrosti i kukavičluka, dobra i zla, pravde i nepravde, i tako predstavlja

²² George Schopflin, *Nations, Identity, Power: The New Politics of Europe*, London: Hurst & Company, 2000, p. 85.

²³ Pal Kolsto, "Introduction: Assessing the Role of Historical Myths in Modern Society", in *Myths and Boundaries in South-Eastern Europe*, Pal Kolsto (ed.), London: Hurst & Company, 2005, p. 3.

²⁴ Pogledati: George Schopflin, "The Functions of Myth and a Taxonomy of Myths", in *Myths and Nationhood*, Geoffrey Hosking and George Schopflin (eds.), London: Hurst & Company, 1997.

²⁵ Pal Kolsto (ed.), *Myths and Boundaries in South-Eastern Europe*, London: Hurst & Company, 2005, p. vii.

ljude, događaje, narode i istorije u, manje-više, crno-belim terminima. U ovom procesu moćni istorijski mitovi ulivaju posebnu snagu i pružaju neophodnu „emocionalnu podršku“ narativima u javnom diskursu. Oni održavaju istorijski kontinuitet postojanja zajednice, efektivno „brišu“ granice između različitih vremenskih perioda, urezuju u kolektivno pamćenje odabrane događaje ključne za utemeljenje etničkih posebnosti, i daju viši smisao samom postojanju određenog kolektiviteta. Ovakvi mitovi – o jednom društvu, ali i o njemu susednim društvima – pomažu u stvaranju reda u neurednom kulturnom pejzažu.²⁶

3. Upotreba mita u procesu etničke mobilizacije

Pojedini značajni istorijski mitovi predstavljaju stalne pojave u javnom diskursu. Naime, bez obzira na društvenu i političku situaciju unutar određene zajednice, sklonost velikog broja ljudi da se, u objašnjavanju pojedinih koncepata, ideja i problema oslanjaju na mitove, dovodi dotle da se ovi fenomeni često pojavljuju kao delovi različitih narativa. Manifestovanje sklonosti ka mitologizaciji se, na institucionalnom planu, odvija preko kulturnih projekata i ideja, političkih akcija i govora, medijskih naslova itd.²⁷ Uticaj mitova, međutim, nije vezan samo za njihovu institucionalnu upotrebu, niti zavistan od nje. U velikom broju etničkih i nacionalnih grupa mitovi predstavljaju deo života njihovih pripadnika, čak i onda kada oni toga nisu ni svesni; mitovi mogu da budu vrednosni sistemi, predstave, verovanja, uverenja, predrasude, stavovi, strahovi i nadanja, koji su sastavni deo našeg svakodnevnog života.

Društvena i politička moć koju poseduju pojedini mitski narativi, međutim, posebno dolazi do izražaja u teškim i dramatičnim trenucima, upravo onim koji podsećaju na vremena kada je mit i nastao. Naime, veliki broj istorijskih mitova, u suštini, predstavlja mehanizme za stvaranje i održavanje granica između različitih, često suprotstavljenih, etničkih i nacionalnih zajednica; da bi mit uopšte mogao da ima ovakvu funkciju, on mora da se zasniva na „nepomirljivim razlikama“ koje se manifestuju antagonizmima, konfliktima i oružanim sukobima. Kroz istoriju, mitovi su uglavnom nastajali u teškim i sudbonosnim momentima za opstanak čitavog naroda, u periodima velikih društvenih i političkih kriza, sukoba i ratova; ratovi su oduvek imali ključnu ulogu u istorijskom pamćenju i čak se i najstariji mitovi i tradicije zasnivaju na temama borbe i ubijanja. Značaja uloga političkog nasilja u istorijskom sećanju može se, zapravo, posmatrati

²⁶ Pal Kolsto, “Introduction: Assessing the Role of Historical Myths in Modern Society”, in *Myths and Boundaries in South-Eastern Europe*, Pal Kolsto (ed.), London: Hurst & Company, 2005, p. 3.

²⁷ Saša Nedeljković, „Mit, religija i nacionalni identitet: Mitologizacija u Srbiji u periodu nacionalne krize“, *Etnoantropološki problemi n.s.god. 1.sv.1*, 2006, str. 161.

i na primeru istorijskih mitova koji su, u većini slučajeva, zasnovani na temama borbe i sukoba. Upravo ovi narativi, u periodima etničkih mobilizacija, predstavljaju značajne mobilizatore društvenih akcija, projektujući dramatične događaje iz bliže ili dalje prošlosti na savremene antagonizme, konflikte i sukobe.

Kako naglašava Entoni D. Smit, prošlost, ili njeni delovi, otelotvoreni u mitovima, su jedno od najmoćnijih „oružja“ koja se koriste od strane elita za manipulaciju emocijama masa, kao i za generisanje i kontrolu procesa etničke mobilizacije.²⁸ Na sličan način, Džordž Šopflin primećuje da oni koji mogu da ožive mit mogu i da mobilišu ljude, isključe one koji ne pripadaju grupi, prikriju određena sećanja uspostave solidarnost i učvrste hijerarhiju statusa i vrednosti.²⁹ Mitovi i simboli koje svaka nova generacija odabere kao svoja nacionalna obeležja, mogu da se razlikuju od onih koji su postojali kod prethodnih generacija, ali moraju da budu zasnovani na nekom istorijskom periodu. Prošlost definiše sadašnjost nacije i usmerava je ka budućnosti, ali, takođe, sadašnje potrebe i budući ciljevi utiču na način na koji se prošlost rekonstruiše i to je razlog što mitovi imaju ključnu ulogu u procesu izgradnje nacije.³⁰

Snaga koju neki mitovi nose u sebi često se „proverava“ u periodima političkih i bezbednosnih kriza, kada ovi narativi postaju motor etničkih mobilizacija sukobljenih zajednica. Moćne predstave velikih istorijskih ratova, nastale na realnim činjenicama i obogaćene različitim fiktivnim elementima, podstiču već postojeće međuetničke antagonizme, intenziviraju osećaj zajedničkog identiteta, ali i istorijskog duga prema generacijama koje su se žrtvovala za budućnost zajednice. U periodima koji prethode sukobima mitovi služe u svrhu konstrukcije narativa koji se iznova ponavljaju i uvećavaju da bi, u trenutku kada dođe do direktnog oružanog konflikta, počeli da stvaraju red umesto haotične ratne realnosti, pružajući joj „viši“ nacionalni značaj. Sumorna stvarnost ratova transformiše se u skladu sa mitskim narativima tako što se stvarni likovi i događaji usklađuju sa sadržajem mita. Realnost se pojednostavljuje, razlike pooštavaju, a kontrasti ističu. Moć velikih istorijskih mitova, u periodima etničkih mobilizacija i sukoba, često je toliko velika da u javnom diskursu dolazi do „brisanja“ granice između različitih istorijskih perioda i približavanja događaja koji su vekovima daleko jedni od drugih. Mitskim projektovanjem prošlosti na sadašnjost ne stvara se samo istorijski kontinuitet određenih događaja važnih za opstanak zajednice, već i uverenje da postoji šansa da se pojedine istorijske „nepravde“,

²⁸ Anthony D. Smith, “The ‘Golden Age’ and National Renewal”, in *Myths and Nationhood*, Geoffrey Hosking and George Schopflin (eds.), London: Hurst & Company, 1997, pp. 36-38.

²⁹ George Schopflin, *Nations, Identity, Power: The New Politics of Europe*, London: Hurst & Company, 2000, pp. 82-83.

³⁰ Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell Publishers, Cambridge, 1996, pp. 206-208.

nakon mnogo decenija ili vekova, konačno isprave, žrtve osvete, a nacija i njena država napokon dobiju mesto, koje im, u svesti njihovih pripadnika, oduvek pripada.

U periodima političkih kriza i konflikata korišćenje i kontrola mitova predstavljaju ključni deo etničke mobilizacije, s obzirom na to da, kako je već istaknuto, mitski narativi imaju značajnu moć da mobilišu emocije i entuzijazam, koji, zatim, mogu biti iskorišćeni u odbrani legitimiteta i jačanju vlasti.³¹ Mitovi se mogu koristiti kako bi pružili legitimitet sili kao instrumentu promena, okarakterisali određeni režim kao tiranski i, na taj način, opravdali nasilje protiv njega, kako bi umanjili značaj inkrementalnih promena kao beskorisnih (kukavičkih) i okarakterisali kompromis i pregovore kao nečasne činove koji izazivaju prezir zajednice.³² Posedovanje suštinske kontrole nad mitovima, simbolima i ritualima je, iz ovih razloga, jedan od najznačajnijih uslova za kontrolu čitavog društva. Isticanjem određenih sećanja, marginalizovanjem značaja drugih, kao i propagiranjem pojedinih simbola, vrednosti i modela ponašanja, oni koji se nalaze u poziciji moći mogu da ojačaju međusobnu solidarnost i mobilišu mase.³³

Kada mitovi počnu da se upotrebljavaju u procesu etničke mobilizacije, veoma je teško prekinuti ili čak držati pod kontrolom ovaj proces, zato što je on uglavnom dinamičan, polarizujući i, jednom započet, teško zaustavljiv. Na obe strane mitovi i simboli prodiru u politički diskurs, što za posledicu ima otežavanje komunikacije između suprotstavljenih grupa, s obzirom na to da jezik mitova funkcioniše u okviru zajednice, ali ne i izvan njenih granica. U komunikaciji preko granica mitovi izobličavaju perspektive i zbunjuju učesnike, zato što njihova uloga i jeste u tome da ojačaju zajedničku solidarnost, a ne da posreduju u kontaktu sa drugom zajednicom.³⁴

Osnovna funkcija mita jeste da štiti integritet etničke ili nacionalne grupe, između ostalog i na taj način što će identifikovati njene (istorijske) neprijatelje; s obzirom na to da je većina mitova i nastala tokom i nakon velikih oružanih sukoba, sastavni deo ovih narativa čini i predstavljanje neprijateljske strane iz tih sukoba u negativnom kontekstu. Vanvremenski karakter mitova, međutim, u nekim slučajevima dovodi do njihovog „povratka“ na društvenu i političku scenu, zajedno sa negativnom tipologizacijom istorijskih neprijatelja; ovakvi slučajevi, međutim, gotovo uvek se dešavaju onda kada dolazi do obnavljanja nekadašnjih antagonizama i konflikata, odnosno kada se „mitski“ neprijatelj

³¹ George Schopflin, *Nations, Identity, Power: The New Politics of Europe*, London: Hurst & Company, 2000, p. 89.

³² Ibid, p. 95.

³³ George Schopflin, "The Functions of Myth and a Taxonomy of Myths", in *Myths and Nationhood*, Geoffrey Hosking and George Schopflin (eds.), London: Hurst & Company, 1997, p. 22.

³⁴ George Schopflin, *Nations, Identity, Power: The New Politics of Europe*, London: Hurst & Company, 2000, p. 86.

ponovo javljaju kao savremeni (i stvarni) protivnici. Da li do jačanja uloge mitova u određenom društvu dolazi nakon prvih znakova društvene, političke ili bezbednosne krize, ili se mitski narativi „koriste“ kako bi doprineli izazivanju političkih promena, teško je zaključiti na osnovu generalnih posmatranja. Ono što je sigurno jeste da mitovi ne bi mogli da imaju značajniji mobilizatorski potencijal bez učešća „realnih“ faktora; drugim rečima, tamo gde ne postoje realni problemi, realne opasnosti i realne pretnje, ne postoji ni prostor za povećanje uticaja mitskih narativa u javnom diskursu i među širom populacijom.

Zaključak

Mit predstavlja fenomen koji ima funkciju primarne kulturne sistematizacije, orijentacije i stabilizacije, i koji se bavi relativno uskim krugom problema u vezi da osnovnim egzistencijalnim pitanjima čoveka, koristeći se nadržacionalnim (ili iracionalnim) mehanizmima. Mit u više nego jednom smislu predstavlja jedinstvenu kulturnu formu, pa velika pažnja koja mu se u nauci poklanja ni u kom slučaju nije slučajna i neopravdana. On prati čovečanstvo od najranijih vremena do danas, i nezaobilazan je činilac u gotovo svim životnim situacijama; sklonost ka poetizaciji i mitologizaciji društvene stvarnosti je univerzalna i trajna osobina ljudskih zajednica.³⁵ Istorijski mitovi su, slično kao nacije i nacionalni identitet, zahvaljujući svom konstruktivnom potencijalu i emocionalnoj snazi, fenomeni koji odolevaju vremenu, tehnološkom razvoju, globalizaciji i mnogobrojnim društvenim i političkim promenama koje su zahvatile svet u 20. i 21. veku. Mit, isto kao i identitet, pruža sigurnost i jača zajedništvo u okviru grupe, tako odgovarajući na potrebe velikog broja ljudi za pripadanjem određenom kolektivitetu; on podstiče solidarnost i stvara empatiju, nacionalno osvešćuje i usmerava pripadnike određene zajednice.

Ovaj proces jačanja odnosa unutar zajednice istovremeno, međutim, zatvara i granice postavljene oko grupe, odvajajući je od ostalih, posebno suprotstavljenih grupa. Kao što ističe Džordž Šopflin (George Schopflin), preko mita se uspostavlja granice u okviru grupe, ali i u odnosu na druge grupe. Oni koji ne dele mit su po pravilu isključeni. Sve zajednice prepoznaju ovakve granice. Mit, stoga, predstavlja ključni element u stvaranju zatvorenih kolektiviteta.³⁶ S obzirom na činjenicu da etnička granica nije i ne može da se posmatra kao neki samostalni, samoregenerišući mehanizam, već da ona predstavlja društvenu konstrukciju kojoj je potrebno stalno održavanje, uloga istorijskih mitova

³⁵ Saša Nedeljković, „Mit, religija i nacionalni identitet: Mitologizacija u Srbiji u periodu nacionalne krize“, *Etnoantropološki problemi n.s.god.1.sv.1*, 2006, str. 155-156, 158.

36

u ovom procesu posebno dobija na značaju. Mit je, zapravo, jedan od najjačih mehanizama za stvaranje granica između različitih etničkih grupa, i njegova „vrednost“, posebno u periodima društvenih i političkih kriza, često daleko prevazilazi značaj materijalnih faktora. Na sličan način kako to čine sa određenim istorijskim dešavanjima, mitovi daju snagu, vrednost i smisao trenutnim događajima, koje bi bilo teško, ako ne i nemoguće, dobiti u potpunosti racionalnim objašnjenjima. Ovi narativi jačaju solidarnost, intenziviraju emocije, podstiču antagonizme i opravdavaju sukobe. Iz ovih razloga značajni istorijski mitovi često predstavljaju ključne elemente javnog diskursa u periodima etničkih mobilizacija, konflikata i ratova u savremenom svetu.

Literatura

- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London and New York: Verso. 1991.
- Armstrong, John. *Nations before Nationalism*. University of North Carolina Press. Chapel Hill. 1982.
- Базић, Јован. „Улога косовског мита у обликовању српског националног идентитета“. *Српска љолиџичка мисао*, бр. 4/2012. Београд: Институт за политичке студије, 2012.
- Eliade, Mircea. *The Myth of the Eternal Return: Cosmos and History*. London: Penguin, 1954.
- Đerić, Gordana. *Pr(a)vo lice množine – Kolektivno samopoimanje i predstavljanje: mitovi, karakteri, mentalne mape i stereotipi*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju i P. Filip Višnjić, 2005.
- Kolsto, Pal (ed.), *Myths and Boundaries in South-Eastern Europe*, London: Hurst & Company, 2005.
- Hosking, Geoffrey and George Schopflin (eds.). *Myths and Nationhood*. London: Hurst & Company. 1997.
- Malinovski, Bronislav. *Mit, nauka, religija*. Beograd: Prosveta. 1971.
- Milosevic, Katarina, Misa Stojadinovic. "Contemporary Political Myth Through the Prism of National Identity". *FACTA UNIVERSITATIS, Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History* Vol 11, No 1, 2012.
- Nedeljković, Saša, „Mit, religija i nacionalni identitet: Mitologizacija u Srbiji u periodu nacionalne krize“, *Etnoantropološki problemi n.s.god.1.sv.1*, 2006.
- Schopflin, George. *Nations, Identity, Power: The New Politics of Europe*. London: Hurst & Company. 2000.
- Segal, Robert A. (ed.). *Theories of Myths*. New York: Garland. 1996.

- Симеуновић, Драган (ур.). *Теорија политике*. Београд: Наука и друштво. 2002.
- Smith, Anthony D. *Myths and Memories of the Nation*. Oxford: Oxford University Press. 1999.
- Smith, Anthony D. *The Ethnic Origins of Nations*. Cambridge: Blackwell Publishers. 1996.